

Vierde dienst in een serie over de brief aan de Filippenzen

Verliezen om te winnen

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra
Regenboogkerk Hilversum

Schriftlezing Oude Testament: Jeremia 37: 11-16

Tweede Schriftlezing: Filippenzen 3: 1-16

Schriftlezing Evangelie: Johannes 12: 24-26

Inleiding

Paulus was een groot schrijver en retor. Hij bouwt zijn brieven heel knap op en bedient zich van allerlei stijlvormen. Als hij zal sterven dan is het om te leven. En als hij verliest voor de wereld, dan wint hij voor God. Dit zijn geen literaire kunstjes. Paulus toont ons een werkelijkheidsbeleving die niet voor de hand ligt, maar die wordt gevoed door het geloof.

Prediking

Gemeente van Christus,
wanneer Paulus aan de kerk van Filippi schrijft, verblijft hij waarschijnlijk in een Romeinse cel in Efese. Hij is niet de enige bijbelse figuur die gevangenschap heeft gekend. Jozef, de zoon van Jakob, de profeet Jeremia, Johannes de Doper en de apostel Petrus en niet te vergeten Jezus, zij behoren tot de bekendste bijbelse gevangenen. Bij Jozef was het een beetje ingewikkeld, maar de anderen werden van hun vrijheid beroofd vanwege hun geloofsovertuiging die zij niet voor zichzelf hielden, maar deelden in het openbaar. Vaak hadden zij iets gezegd, uitspraken gedaan waarvan zij geloofden dat God die van hen verwachtte, maar die hadden geleid tot grote onrust die de machthebbers wilden bezweren. Zo had de onheilsprofeet Jeremia gewaarschuwd dat de Babyloniërs Jeruzalem zouden veroveren (in de tekst Chaldeeën genoemd) en dat het nodig was om op God te vertrouwen. Dit was op dat moment een ondankbare boodschap die de koning van Jeruzalem niet wilde horen, ook al is het in 587 v.Chr. wel uitgekomen.

Dit is een rode draad. Juist door hun gevangenschap werden zij nog beter gehoord, óók, nee juist door de machthebbers die hen gevangen hadden gezet en door hun meerderen. In die zin was de confrontatie hun bewuste strategie waardoor hun woorden nog duidelijker klonken dan voorheen, tot op de dag van vandaag. Een heel bekend modern voorbeeld van iemand die zich van deze strategie bediende is mahatma Gandhi. Hij hield zijn *satyagraha* (vasthouden aan waarheid) campagnes in Zuid-Afrika voor gelijke rechten voor Indiërs en in India voor onafhankelijkheid van de Britten en tegen het voor de onderste lagen vernederende kastenstelsel. Hij zette deze acties kracht bij door onrechtvaardige wetten bewust te overtreden, zich gevangen te laten nemen en als hij het echt nodig vond in hongerstaking te gaan. Wereldwijde publiciteit was het gevolg.

De kern van de boodschap van Paulus is geweest dat het uiterlijk naleven van de regels van de wet, het als Jood besneden zijn en afstammen van Abraham, 'naar het vlees' gesproken weliswaar respectabele betekenis hebben, maar dat de innerlijke, de spirituele weg die God met mensen gaat, daar bovendien gaat en er verdieping aan geeft. God verwacht geloofsvruchten in termen van naastenliefde zoals Jezus Christus die heeft laten zien.

Daartoe te geraken, dat kan geen vrome prestatie zijn, geen resultaat dat apart gezette mensen met veel inspanning bereiken. De ervaring van Godswege begenadigd te zijn en in een liefdevolle inclusieve gemeenschap van gelovigen uit de Joden en gelovigen uit de heidenen samen, voor elkaar tot zegen te worden gesteld, daartoe leiden de sporen van Christus. Hij kwam in het vlees op aarde. Maar zijn opstanding toont ons, vindt Paulus, een transformatie, die recht doet aan lichaam en geest beide.

Dus, een beetje grof gezegd, Paulus pleit tegen wat hij noemt *versnijdenis* van honden, dat is castratie waardoor een mens onvruchtbaar zou kunnen worden. Hij pleit voor een geestelijk verstaan van *besnijdenis*. Dat wil zeggen, hij pleit voor de relativering van je letterlijke afkomst, relativering ook van de letterlijk-fysieke uitvoering van de wet. De apostel Paulus bedient zich in dit verband vrijmoedig van woordspelingen om duidelijk te maken waar het hem om gaat. Zijn eerste toehoorders, leden van de vroege Joods-christelijke gemeente waren opgegroeid met dit soort termen. Veel van de argumentaties van Paulus hebben ook een achtergrond in de filosofieën van de Hellenistische wereld van zijn tijd. De leden van de jonge kerk zullen direct begrepen hebben wat de apostel bedoelde.

In de Hellenistische wereld werd vaak nogal lacherig gedaan over al die Joodse strenge voorschriften. Waar welrespect voor bestond, met name onder filosofen, was het Joodse monotheïsme, waarin zonder standbeelden van allerlei goden, één God werd vereerd als de bron van ethiek. Paulus zag het als zijn opdracht een universele boodschap te brengen, waarin je ongeacht je afkomst, maatschappelijke status of sekse, aangesproken kunt voelen. Het gaat hem om vruchtbaarheid in het licht van de wet. Vruchten voortbrengen voor God, dat zijn rechtvaardige daden, die van een vrome Jood, een 'tsaddiq' verwacht mochten worden door de mensen en door God.¹ Voor de goede orde meldt Paulus dat hij zelf een Jood is naar de letter van de wet, ja zelfs een Farizeeër. Het is een grote vergissing om te denken dat Paulus met zijn tegenstelling tussen het vlees en de geest, het Jodendom zou hebben afgeschreven als aards en arrogant in eigengerechtigheid en heil louter door eigen verdienste. Paulus had een Joodse moeder en een Romeinse vader. Hij kende beide werelden van huis uit. Maar hij had zich in Jeruzalem laten opleiden in het Jodendom. Het Farizeïsme was een in die tijd relatief jonge stroming van actief naar heiligheid strevendenden die zich door God apart gezet voelden, om door studie en strenge handhaving van regels, experts te worden in Gods wet.² Enig fanatisme was hun niet vreemd. Zij waren merendeels leken en vaak van lage komaf en streefden naar perfectie als het ging om wetsbetrachting. Vaak zijn in het latere christendom de Farizeeërs voorgesteld als de absolute tegenpolen van Jezus en als door Paulus verworpen. Dat is onjuist.

Wie beseft dat Jezus het gesprek met Farizeeërs doorgaans niet uit de weg ging en het zelfs, zoals in het geval van de farizeeër Nikodemus, bewust opzocht,³ die begrijpt dat Jezus juist met hen in geestelijke zin verwant was. Jezus was, net als de meeste Farizeeën, van eenvoudige komaf. Overigens dachten de Farizeeën ook niet allemaal precies hetzelfde. Zij deelden in ieder geval met Jezus het diepe verlangen om de wil van God te doen. En in hun geloofsovertuiging deelden zij ook het geloof in een leven voor Gods aangezicht dat door de dood niet afgesneden kon worden. Dit was in de tijd van Jezus een niet eens zo heel oude traditie. Het geloof in een leven na de dood stamt uit de tijd van de Makkabeeën en hun felle strijd tegen de Seleuciden in de 2^e eeuw v.Chr.

¹ Vgl. Psalm 1.

² Hebreeuws: פְּרוּשִׁים, pērūšîm, meervoud van פְּרוֹשׁ, pārūš, "apart gezet" (van het werkwoord פָּרַשׁ, pārāš). *Wikipedia*, Farizeeën.

³ Johannes 3.

Het was een wrede tijd waarin het vertrouwen groeide dat God na de dood martelaars zou belonen en wreken.⁴ In dit geloof, dat er een toekomst van heil is bij God voor hen die sterven voor een rechtvaardige zaak, stonden Jezus en de Farizeeën samen tegenover de Sadduceeën die niet in een leven na de dood geloofden.⁵ Er zat ook een sociale component in de tegenstellingen. De sadduceeën waren doorgaans aristocraten en bekleedden vaak priesterlijke ambten aan de tempel verbonden. Zij werden door het gewone volk vaak als representanten van de macht gezien.

Johannes de Doper valt beide groepen, Farizeeën en Sadduceeën, aan en betwist hen hun zelfvertrouwen gebaseerd op hun afkomst, wanneer hij hen toeroept:

Addergebroed, wie heeft jullie wijsgemaakt dat je veilig bent voor het komende oordeel? Breng liever vruchten voort die een nieuw leven waardig zijn en denk niet dat je bij jezelf kunt zeggen: wij hebben Abraham als vader. Want ik zeg jullie: God kan uit deze stenen kinderen van Abraham verwekken!⁶

Opvallend genoeg komen in de omschrijving die Paulus hier geeft van zijn nieuwe geloofspraktijk verschillende van de termen die in het Farizeïsme gebruikelijk waren terug. Zij het dat de apostel aan vrijwel iedere term een paradoxale draai geeft om de meerwaarde van het geestelijke boven wat hij noemt het louter vleselijke aan te tonen, en om het vrucht dragen van een mens in Christus te illustreren.

In onze Nieuwe Bijbelvertaling is de term 'het vlees' die een aantal keer in de Griekse grondtekst voorkomt, weg vertaald, omdat deze term doeltaalongeschikt werd gevonden. Wij denken bij het vlees eerder aan de slager dan aan het lichaam. Maar in de vrij letterlijke Bijbelvertaling van 1951 gaat het in hoofdstuk 3 van de Filippenzenbrief heel sterk om de tegenstelling tussen 'vertrouwen op het vlees' aan de ene kant en 'gerechtigheid uit het geloof' aan de andere kant. In de Nieuwe Bijbelvertaling van 2004 wordt die voor ons cryptische beeldspraak ineens veel transparanter, maar theologisch ook meer ingevuld door de vertalers. Wat er in de nieuwe vertaling tegenover elkaar staat is, aan de ene kant 'redenen om op mezelf te vertrouwen' en aan de andere kant 'de rechtvaardigheid die er is door het geloof in Christus.' Het is de vraag of dat helemaal klopt. Het is zeker niet de bedoeling geweest van Paulus om het Jodendom af te schrijven of de letterlijke besnijdenis (van de penis) als een valse symboliek af te schilderen. Wat hij wel doet is een diepere, een spirituele, een inclusieve betekenis aanwijzen, waardoor naar zijn overtuiging het Jodendom samen met gelovigen uit alle volken tot zijn bestemming kan komen en Gods beloften van eeuwen her een actuele vervulling vinden.

Voor zichzelf is Paulus bezig een geestelijke winst en verlies rekening te maken. En hij is ervan overtuigd dat hij zal winnen wanneer hij zijn eigen ijver en vroeger vermeende gelijk zal prijsgeven, ja in het isolement van zijn gevangenschap als verliesgevend zal leren beschouwen. Nog weer anders gezegd: Door toe te geven in het licht van Gods heiligheid als mens tekort te schieten, wordt hij ontvankelijk voor een geloofsvertrouwen dat met anderen kan worden gedeeld. Een nieuwe inclusieve vorm van vrucht dragen voor God wordt mogelijk door je op Christus te concentreren.

⁴ Vgl. 2 Makkabeeën 7.

⁵ Vgl. Matteüs 22,23. In die overtuiging hadden de Sadduceeën het overgrote deel van Schriftplaatsen in de Tenach aan hun kant.

⁶ Matteüs 3, 7b-9.

Hij die, zoals Paulus het zelf zegt 'wat het vlees betreft' uit Israël was, is naar de geest gesproken uit God.⁷ Wie je daarom ook bent, jouw kleine daden doen ertoe. In het licht van Gods, geestelijk gesproken, alomtegenwoordige Koninkrijk worden zij van eeuwigheidswaarde.

Zo is ooit Saulus Paulus geworden. De naar eigen overtuiging 'apart gezette' ijveraar die ooit de gemeente van Christus en daarmee Christus vervolgde omdat hij meende God daarmee een dienst te bewijzen, zoals eens zijn naamgenoot koning Saul zijn rivaal David had vervolgd, en daarmee de messiaanse belofte uitholde, hij wordt Paulus.⁸ Die naam betekent 'de kleine', de bescheidene, de mens beschikbaar als instrument in Gods hand. Dit betekent natuurlijk niet dat de mens Paulus daarmee opeens zijn karakter verloor of zelfs ophield Jood te zijn. Het bleef een mens die veel ruimte innam en die zijn stempel heeft gezet op de kerk en daarmee, of hij nu wel of niet altijd goed begrepen is, op de levens van miljoenen invloed heeft gehad.

Wat Paulus ook meenam in zijn nieuwe rol, was het geloof in de opstanding, maar dan niet als een verdienste of een door martelaarschap te verkrijgen beloning na de dood, maar als een metamorfose, een gedaanteverandering als een genadegeschenk door het geloof te aanvaarden, om niet van God ontvangen.

Ik wil Christus kennen en de kracht van zijn opstanding ervaren, ik wil delen in zijn lijden en aan hem gelijk worden in zijn dood, in de hoop misschien ook zelf uit de dood op te staan.⁹

Paulus ziet in de weg van Jezus het oude Farizeese verlangen belichaamd, maar dan getransformeerd. Jezelf verliezen om jezelf te winnen. Het is niet aan de orde hier een absolute tegenstelling van lichaam en geest te zien, waarbij het lichaam als waardeloos zou gelden en de geest als datgene waar het voor God om gaat, zoals door latere kerkvaders wel is gedaan. Veelmeer gaat het Paulus om het beeld van een transformatie als een geheel.¹⁰ In het Johannesevangelie wordt het beeld van de graankorrel gebruikt. In het beroemde hoofdstuk 15 van de eerste brief aan de Korintiërs, die veel ouder is dan het Johannesevangelie, gaat het over het opstandingslichaam en daar maakte Paulus al gebruik van hetzelfde beeld.

Als u iets zaait, moet dat eerst sterven voordat het tot leven kan komen. En wat u zaait heeft nog niet de vorm die het later krijgt; het is nog maar een naakte korrel, een graankorrel misschien of iets anders.¹¹

Verderop spreekt hij van een aards lichaam dat wordt gezaaid en een geestelijk *lichaam* dat wordt opgewekt.¹² Ik lees hierin een metamorfose van alle dingen. Dat is voor mij net zo goed een loslaten van letterlijkheid als een omarming van het figuurlijke, de beeldende kant van de dichterlijke taal en van de kunst.

⁷ Romeinen 1, 3-4 (NBG 1951). Romeinen 9,5. Vgl als het om de hermeneutische betekenis van 'naar het vlees' bij Paulus gaat, ook 1 Korintiërs 10.

⁸ Handelingen 9 en 1 Samuël 26,18.

⁹ Filippenzen 3, 10-11.

¹⁰ Boyarin, D., *A Radical Jew. Paul and the Politics of Identity*, Berkeley 1997, 57-85.

¹¹ 1 Korintiërs 15, 36b-37.

¹² 1 Korintiërs 15,44.

Wat Paulus nergens doet is oproepen tot het stopzetten van het verstand met zijn vragen en bezwaren. Die blijven gewoon actief en doen mee. Waar het om gaat in geloofsvertrouwen is voor hem niet het jezelf blindelings uit handen geven. Het is ook niet God inweven als extra oorzaak in de natuurlijke loop der gebeurtenissen. Paulus moedigt zijn toehoorders aan om, als het gaat over het eeuwige leven, niet te gaan speculeren of eigenwijs te gaan praten. Het is wel verliezen om te winnen. Ik geef ten diepste de ambitie op om mijn eigen redder te zijn. Ik sta het Godsmysterie toe een doorslaggevende appellerende rol in mijn leven te spelen. Alle dingen komen hierdoor in een andere, een nieuwe spanning te staan. Vanuit het verborgene wordt een kostbaar geestelijk spanningsveld uitgezet waarin onze kleine daden betekenis krijgen als vruchten in Gods scheppingslicht en de heilzame rol van Gods wet uit de verf komt in een universeel perspectief van vrede. Dit is de gedeelde vrijheid van Gods kinderen. Geen gevangenschap, geen afkomst hoog of laag, geen lichamelijke beperkingen in ruimte of tijd, is er die deze vrijheid teniet kan doen. Amen.

Uitzending en zegen

Laten we steeds beseffen dat we leven met een rijke erfenis. Jezus is ons voorgedaan op het spoor dat leidt tot Gods Koninkrijk. Wij worden veranderd door daarin mee te gaan. Het is een proces zonder einde dat altijd uitkomt bij de liefde van God.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de Heilige Geest,
met jullie allen.

